

# TÜRKİYE'DE YAŞAYAN ÖZÜRLÜLERİN EĞİTİM VE MESLEKİ PROFİLLERİ

*Dr. Fizyoterapist Tuba CAN<sup>1</sup>,  
Prof. Dr. Uğur CAVLAK<sup>2</sup>,  
Ayşegül GALİBA<sup>3</sup>, Ayhan BAHÇELİ<sup>4</sup>,  
Cemal MERDAN<sup>5</sup>, Yusuf ÇELEBİ<sup>6</sup>*

## Özet

Özürlülerin rehabilitasyonu “özürlüleri fiziksel, duyuşsal, mental ve psikososyal açıdan optimal düzeylerine kavuşabilmelerini sağlayan bir süreç” olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde özürlülerin eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve iş istihdamı konusunda önemli çalışmalar yapılmasına rağmen sosyal ve ekonomik yaşama katılmaları oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmanın amacı özürlülerin eğitim ve mesleki profillerini yansıtmaktır. Çalışmaya Türkiye'nin farklı şehirlerinden 275 gönüllü özürlü birey katılmıştır. Bireylerin eğitim düzeyi, meslek ve çalışma durumları sorgulanmıştır. Ayrıca, yaşam kalitesi düzeylerini belirlemek için CDC HRQOL-4 kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre %33,8'inin ilkokul mezunu olduğu, %49,1'inin mesleki eğitim almış olmalarına rağmen, sadece %23,3'ünün çalıştığı saptanmıştır. %51,9'unun ise mesleki eğitim almadığı tespit edilmiştir. Özürlülerin %43,3'ü genel sağlıklarını orta düzeyde tanımlamışlardır. Çalışma imkânı bulamayan özürlülerin genel sağlık düzeylerinin daha çok etkilendiği bulunmuştur. Sonuç olarak, ülkemizde işsizliğin özürlülerin de yaşam kalitelerini azaltan önemli bir faktör olduğu gözlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** *Özürlülük, Mesleki Eğitim, İstihdam, Yaşam Kalitesi*

## PROFILE OF EDUCATION LEVEL AND WORK STATUS OF THE PEOPLE WITH DISABILITIES LIVING IN TURKEY

### Abstract

Rehabilitation of the disabled has been defined as “a process aimed at enabling them to reach and maintain their optimal physical, sensory, intellectual and psycho-social levels”. Although some projects have been done in our country, which are to improve disabled subjects' education level and workability, their participation in social and work place is very limited. The aim of this study is to describe education level and work status of the disabled. Two hundred and seventy five people with disabilities living in different cities of Turkey were interviewed in this study. Education level, occupation and work status of the participants were collected. In addition to this, the CDC HRQOL-4 was used to measure their health related quality of life. Majority of the sample (33.8%) are less educated (graduated elementary school). Although 49.1% of the sample participated in various vocational rehabilitation programs, only 23.3% of them are currently employed. 43.3% of them reported moderate self-rated health. It was found that self-rated health of the disabled subjects, who could not be employed (currently not working), affected more than the employed ones. In conclusion, the results of this study indicate that unemployment is a very important factor also in decreasing health related quality of life of the disabled living in Turkey.

**Keywords:** *Disability, Vocational Training, Employment, Quality of Life*

1 Pamukkale Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu

2 Pamukkale Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu

3 Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu Hukuk İşl. Sorumlu Başkan Yrd.

4 Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu Sekreteri

5 Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu Başkanı

6 Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Başkanı

## GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü, özür oranını gelişmiş ülkeler için %10, gelişmekte olan ülkeler için %12 olarak kabul etmektedir. Buna göre tüm dünyada 500 milyon, Türkiye’de 8 milyon civarında özürlü olduğu tahmin edilmektedir (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002). Bu nüfusun % 48,4’ünü ortopedik, % 27,8’ini zihinsel, %25,9’unu görme ve %17,4’ünü işitme özürülüler oluşturmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda okuma-yazma bilmeyen nüfusun azaltılması ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi konusunda oldukça önemli mesafeler kat edilmiş olmasına rağmen; özürlü nüfusun %36,3’ünün okuma yazma bilmediği ve % 41’inin ilkokul mezunu olduğu bilinmektedir. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Yükseköğrenime devam eden özürlü oranı ise sadece % 2,24’tür (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002).

Özürülüler başkalarına bağımlı ve topluma yük olma ezikliğinden kurtaracak, kendini toplumun bir parçası olarak görmesini sağlayacak ve işe yaramanın mutluluğunu hissettirebilecek yol, onların eğitilmeleri ve istihdam edilmesidir (Bilgin, 2000). Özellikle eğitim ve sonrasında bir işte çalışma, bireyin kendine güveni ve saygı duygusunu geliştirmekte, ona bir değer katmanın mutluluğunu vermekte ve topluma olan bağlılık duygusunu güçlendirmektedir (Ekin, 1971).

Özürülülerin sosyal ve ekonomik yaşama katılmalarına yönelik çalışmalar 20. yüzyılın başlarına denk düşmektedir. Bu çalışmalarda amaçlanan özürlü kişilerin, toplumda tüketici konumdan çıkarılarak üretici bireyler olmalarını sağlamak ve bu sayede ülke ekonomisinin güçlenmesine yardımcı olmaktır (Kınık, 2005). Böylelikle başkalarının yardımına muhtaç olmadan kendi geçimini sağlayabilir.

Özürülülerin mesleki eğitim, rehabilitasyon ve istihdamlarına yönelik projeler, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30’uncu maddesi gereği çıkartılarak 29 Eylül 2003 tarih ve 25241 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Özürlü ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Ceza Olarak Kesilen Paraları Kullanmaya Yetkili Komisyonun Kuruluşu ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” hükümlerine istinaden yürütülmektedir (Türkiye İş Kurumu, 2007). Mesleki eğitim ve rehabilitasyon; özürülülerin işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan ilgi ve yeteneklerine uygun mesleklerde yetiştirilerek istihdamlarını kolaylaştırmak ve mesleklerinde ilerlemelerini sağlamak amacıyla tıbbi, sosyal ve mesleki rehabilitasyon, mesleki rehberlik, mesleğe hazırlık, meslek edinme, geliştirme ve değiştirme eğitimidir (Waddell, Burton, Kendall, 2008; Young, 2009; Slesina, Rennert, Patzelt, 2010). Mesleki eğitim ile kişinin eski işini yapabilmesi için eğitim ve yetiştirme sağlanır. Kişi, eski mesleğini yapamayacak durumda ise yani yeniden meslek öğrenmesi gerekiyorsa yapılan testler sonucunda kurslara gönderilir ve iş temin edilir. Sonrasında iş başı yapan özürülünün işyerine adaptasyonu ve gelir durumu takip edilir ve beklenen sonucun sağlanıp sağlanmadığı araştırılır.

Bu çalışma 17. Ayvalık Özürlüler Kültür ve Sanat Etkinliği'ne Türkiye'nin farklı şehirlerinden katılan özürlülerin eğitim ve mesleki profillerini yansıtmak amacıyla Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu ve Pamukkale Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu işbirliği ile planlanmış ve 3-8 Ekim 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

## 1. YÖNTEM

### 1.1. Örneklem ve Veri Toplama Aracı

Araştırmaya toplam 275 özürlü birey katılmıştır. Bireylere; özürlü tipi, eğitim düzeyi, meslek ve çalışma durumu gibi özelliklerini ve istihdam edilmeme nedenlerini sorgulayan anket yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Yaşam kalitesi düzeyini belirlemek için Baş Aslan vd. tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan Amerika'daki Hastalıktan Korunma Merkezi'nin yaşam kalitesi anketi (CDC HRQOL-4) kullanılmıştır (Baş Aslan vd. 2010). CDC HRQOL-4 genel yaşam kalitesi ölçekleri arasında kısa, kesin, açık ve anlaşılabilir bir ankettir. Anket genel sağlık ile son 30 gün içinde fiziksel, mental olarak sağlık açısından kötü geçen ve aktivite kısıtlılığı yaşanan günleri sorgulayan 4 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk sorusu, genel sağlık durumunu sorgulayan bir sorudur. Birinci soruda mükemmel, çok iyi, iyi, orta, zayıf (kötü) şıklarından kendilerine en uygun olanı seçmeleri istenir.

### 1.2. İşlem

İstatistiksel analizlerde; bireylerin tanımlayıcı özellikleri yüzdeler (%) ve ortalama ve standart sapma ( $\pm$ SD) şeklinde verilmiştir. Karşılaştırmalarda bağımsız gruplar arasındaki farklılığı belirlemede non-parametrik yöntemlerden Kruskal Wallis testi ve Khi-kare testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi  $p < 0.05$  kabul edilmiştir.

### 1.3. Bulgular

275 gönüllü özürlü bireyin yaş ortalaması  $38.41 \pm 12.73$  yıldır (Min-Max=9-81). Özürlülerin % 84,7'si ortopedik, %9,8'i işitme ve % 5,5'i görme özürlüdür. %46,9'u evli, %41,5'i bekâr ve %11,6'sı boşanmıştır. Yerleşim alanı incelendiğinde % 77,5'inin şehir merkezinde ve %64'ünün kendilerine ait evde yaşadıkları belirlenmiştir. Eğitim durumları sorgulandığında büyük çoğunluğunun (%33,8) ilköğretim mezunu olduğu saptanmıştır. Özürlü gruplarına göre ortopedik özürlülerin daha eğitilmiş olduğu bulunmuştur (%63'ü lise). Eğitim alamama nedenleri ağırlıklı olarak maddi yetersizlik (%36,9) ve fiziksel/ mimari problemlerden (%23,3) kaynaklanmaktadır (Tablo 1).

Bireylerin %49,1'inin mesleği olmasına rağmen sadece %23,3'ünün çalıştığı ve %56'sının çalışmadığı belirlenmiştir. Çalışmayan grubun iş bulamama nedenleri arasında %70,5 özürlü olmak ve %14,4 eğitimsizlik yer almaktadır (Grafik 1). Çalışmayan grup incelendiğinde %51,9'unun mesleki eğitim almadığı, buna karşın kurs

programları içinde ilk sırada bilgisayar eğitimini tercih ettikleri (%23,4) saptanmıştır (Tablo 2). Özür gruplarına göre incelendiğinde; ortopedik özürülülerin (% 46) daha çok bilgisayar kursunu, işitme özürülülerin ise (%15) örgü-trikotaj kursunu tercih ettikleri belirlenmiştir. Bireylerin % 61,8'i kamu sektörünü, %33,1'i kendine ait iş yerinin olmasını ve %7'si özel sektörde çalışmayı tercih etmektedir.

Tablo 1. Özürülülerin Sosyo-Demografik Özellikleri (N= 275)

Özür Tipi		
İşitme	27	9,8
Görme	15	5,5
Ortopedik	233	84,7
Medeni Durum		
Bekar	114	41,5
Evlü	129	46,9
Boşanmış	32	11,6
Çocuk sayısı		
Yok	42	26,1
1	39	24,2
2	42	26,1
3	21	13
4 ve üzeri	14	10,6
Eğitim durumu		
Okur-yazar değil	18	6,5
Okur yazar	11	4
İlkokul mezunu	93	33,8
Ortaokul mezunu	50	18,2
Lise mezunu	70	25,5
Üniversite mezunu	33	12
Eğitim alamama nedeni		
Maddi yetersizlik	76	36,9
Fiziksel/mimari problem	48	23,3
Ailevi sebepler	32	15,5
Toplum baskısı	10	4,9
Diğer	40	19,4
Yaşadığı yer		
Şehir merkezi	213	77,5
İççe	24	8,7
Kasaba	32	11,6
Köy	6	2,2

Bireylerin çalışma durumlarına göre sosyal aktivitelere katılımı incelendiğinde çalışmayan özürllülerin % 43,5 oranında sosyal aktivitelere katılmadığı ve yapılan istatistiksel değerlendirmede gruplar arasında farkın olmadığı bulunmuştur ( $p>0,05$ ) (Tablo 3). Çalışmayan grupta yer alan özürllülerin %74,4'ü maddi nedenlerden, % 17,9'u özürllü olmaktan dolayı ve %7,7'si ise yalnız yaşamaktan dolayı sosyal aktivitelere katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2. Özürllülerin Çalışma Durumları ve Kursa Katılımları  
(N= 275)

Değişkenler	N	%
<b>Çalışma durumu</b>		
Çalışmayan	154	56
Çalışan	64	23,3
Emekli	57	20,7
<b>Kursa katılım</b>		
Kursa katılmayan	80	51,9
Bilgisayar	36	23,4
Örgü-trikotaj	10	6,5
Dil	2	1,3
El sanatları	15	9,7
Grafik çizimi	3	1,9
Tiyatro	1	0,6
Muhasebe	5	3,2
Müzik	2	1,3

Tablo 3. Özürllülerin Sosyal Aktivitelere Katılımları

Sosyal Aktivitelere Katılım*	Çalışmayan (N=154)		Çalışan (N=57)		Emekli (N=64)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Var	87	56,5	35	61,4	44	68,8
Hayır	67	43,5	22	38,6	20	31,2

\*  $p=0.238$

Tablo 4. Özürülülerin Çalışma Duruma Göre CDC HRQOL-4 Sonuçları

Çalışma Durumu	2.Soru Mean Rank X ± S		3.Soru Mean Rank X ± S		4.Soru Mean Rank X ± S	
	Çalışmayan (n= 154)	141,97	8,44 ± 10,26	138,31	9,85±10,59	145,41
Çalışan (n= 64)	133,74	7,45 ± 9,96	147,00	11,48±11,9	135,70	7,71±10,64
Emekli (n= 57)	132,04	7,5 ± 10,39	127,04	8,84 ± 11,25	120,55	6,45 ± 9,97
P*	0,74		0,4		0,31	

#### \* Kruskal Wallis

Özürülülerin %43,3'ü genel sağlıklarını orta ve %36,6'sı ise iyi olarak belirtmişlerdir (Grafik 2). Çalışmayan gruptaki özürülülerin %50,6'sının genel sağlıkları orta düzeydedir. Son 1 ayda fiziksel olarak ortalama 8 gün, ruhsal olarak 10 gün kendilerini iyi hissetmediklerini ve bu nedenle ortalama 8 gün hiçbir iş yapamadıkları belirlenmiştir. Fiziksel ve ruhsal kötü sağlık ve kısıtlanan aktivite gün sayıları bakımından istatistiksel olarak çalışan ve çalışmayan bireyler arasında farklılığın olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 4).

Eğitim durumlarına göre özürülü bireyler karşılaştırıldığında, ruhsal kötü sağlık ve kısıtlanan aktivite gün sayıları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olduğu saptanmıştır (p<0.05). Eğitim seviyesi düştükçe özürülülerin kendilerini ruhsal yönden daha kötü hissettikleri ve bu nedenle aktivitelerde kısıtlandıkları tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Özürülülerin Eğitim Duruma Göre CDC HRQOL-4 Sonuçları

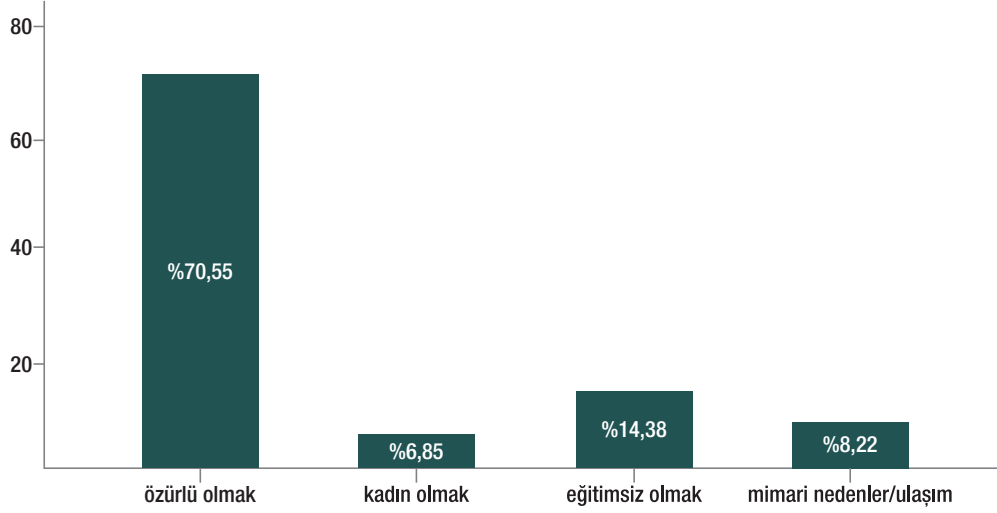
Eğitim Durumu	2.Soru Mean Rank X ± S		3.Soru Mean Rank X ± S		4.Soru Mean Rank X ± S	
	Okur yazar (n= 29)	142,84	7,10 ± 8,16	149,69	12,20 ± 12,18	157,41
İlköğretim (n= 143)	138,28	8,28 ± 10,56	132,94	9,37 ± 10,78	137,36	8,21 ± 10,83
Lise ve üzeri (n= 103)	136,25	7,90 ± 10,27	141,74	10,32 ± 11,08	133,42	7,38 ± 10,00
P*	0,91		0,05		0,05	

#### \*Kruskal Wallis

#### 1.4. Tartışma

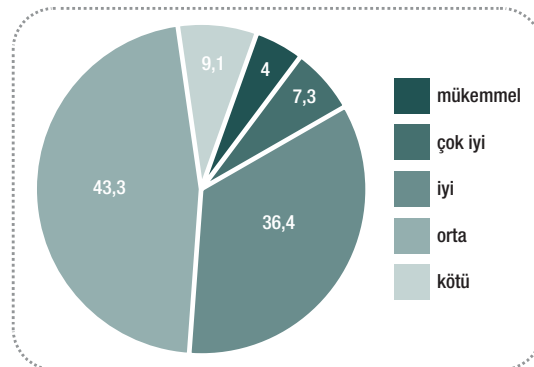
Türkiye'de 8 milyon civarında özürülü olduğu tahmin edilmektedir. Özürülü vatandaşlarımızın % 48,4'ü ortopedik, % 27,8'i zihinsel, %25,9'u görme ve %17,4'ü işitme özürlüdür (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002). Özürülülerin topluma kazandırılmasında en önemli etmen, eğitim ve çalışma hayatında yer almalarını sağlamaya yönelik

Grafik 1. Çalışmayan Özürümlerinin İş Bulamama Nedenleri



çalabaldır. Günümüzde özürümlerinin de özürü olmayan bireyler gibi kalifiye eleman olma ve bu şekilde mesleki eğitim alma hakkına sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu bağlamda çalışmalar yapılmaktadır. Öte yandan, Türkiye’de mesleki rehberlik ve mesleğe hazırlanma programları yönünde çalışmalar yetersizdir. Dolayısıyla böyle bir program takip edilmediği için özürümlerinin mesleki eğitim almaları ve uygun bir şekilde istihdam edilmeleri oldukça zorlaşmaktadır. Türkiye Özürümler Araştırması sonuçlarına göre özürümlerinin işgücüne katılmaları ile ilgili verilere bakıldığında yaklaşık %78’nin işgücüne dâhil olmadığı görülmektedir. İşgücüne dâhil olan yaklaşık %22’lik kısmının sadece % 20’si istihdam edilmektedir (Türkiye Özürümler Araştırması, 2002). Yaptığımız çalışmada %50,9’unun işgücüne dâhil olmadığı, işgücüne dâhil olanların ise sadece %23,3’ünün çalıştığı ve %51,9’unun da mesleki eğitim kurslarına katılmadığı saptanmıştır. Türkiye’de 2006 yılında toplam 94 adet mesleki kursun düzenlenmiş olduğu ve kurslara 1376 özürümlerinin katıldığı, ancak 287’sinin işe yerleştirilebildiği bildirilmiştir (Öztürk, 2006).

Grafik 2. Özürümlerinin CDC HRQOL-4 Sonuçlarına Göre Genel Sağlık Dağılımları



Özürülerin işgücüne katılma oranının düşük olması, özre bağlı nedenlerin yanı sıra, uygun olmayan fiziki koşullar ve özürü işgücüne olan talebin oldukça sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bizim çalışmamızda, işgücüne katılmama nedenlerinin başında özürü olmak ve eğitimsizlik gelmektedir.

Bilgiye sahip oldukça özürülerin kendini geliştirebilmesi, eğitim olanaklarından yararlanabilmesi, sağlığını geliştirebilmesi ve koruyabilmesi, iş olanaklarına ulaşabilmesi ve tüm alanlardaki haklarını kullanabilmesi ve fırsatlara ulaşımı yaşam kalitesini arttıracaktır. Araştırmamızın sonuçları bunu destekler niteliktedir. Nitekim eğitim düzeyi azaldıkça yaşam kalitesinin de olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Bu sonuçlar çerçevesinde iş ve istihdam konusunda problemlerin devam ettiğini görmekteyiz. Bu nedenle Mesleki Rehabilitasyon Merkezlerinin etkin, yaygın ve sürekli olarak hizmet vermelerinin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu kapsamda, alternatif istihdam yöntemlerinin hayata geçirilmesi (özürülerin işveren olması), mesleki rehberlik, mesleki eğitim, mesleki rehabilitasyon ve işe yerleştirme hizmetlerinin verimli bir şekilde sürdürülmesi ve kurumların işbirliği ve uyum içinde çalışması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, özürü istihdamının artırılması için devletin, yerel yönetimlerin, özel sektörün ve ailelerin üzerine düşen görevleri yerine getirmeleri, özürülerin üretime katılabilmeleri için zemin hazırlaması bakımından hayati önem taşımaktadır.

#### KAYNAKLAR

*Bas Aslan, U., Cavlak, U., Yağcı, N., Baksan, E., "Reliability and Validity of the Turkish Version of the Cdc Hrql-4 Scale in Patients with Chronic Low Back Pain", Pak J Med Sci, October - December 2010, Vol. 26 No. 4, pp.875-879.*

*Bilgin, K.U. (2000), "Özürülerin Çalışma Hayatındaki Sorunları ve Çözüm Önerileri", Kamu - İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kamu İşletmeleri İşverenleri Send., Ankara-Temmuz 2000, C.5, S.4, s.21-38.*

*Ekin, N. (1971), Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik, İ.Ü. İktisat Fak., İktisat ve İçtimaiyat Enst. Yayını: 68, İstanbul.*

*Kınık, Ö. (2005), Türk İş Hukukunda Özürü Çalıştırma Yükümlülüğü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*

*Öztürk, F., "İŞKUR'un 2006 Yılı İşgücü Yetiştirme Kursları İle İlgili İstatistikleri", <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/iskurelkitabi/5/bolum5-1.doc>.*

*Slesina, W., Rennert, D., Patzelt, C., Prediction Models on Return to Work of Rehabilitants Following Vocational Training Programme Participation Rehabilitation, 2010 Aug;49(4), pp.237-47. Epub 2010 Jul 30.*

*T.C. Başbakanlık Özürüler İdaresi Başkanlığı (1999), 1. Özürüler Şur'ası. Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, Başbakanlık Özürüler İdaresi Başkanlığı Matbaası, Ankara.*



*Türkiye İş Kurumu İşlemler El Kitabı*, Bölüm 5.1 "İşgücü Eğitimi", <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/iskurelkitabi/5/bolum5-1.doc>, s.2-3, **20.11.2007**.

*Türkiye Özürlüler Araştırması* (2002), <http://www.ozida.gov.tr>

*Waddell G, Burton Ak, Kendall Nas* (2008), **Vocational Rehabilitation: What Works, For Whom, and When?**, Stationery Office, London.

*Young A.E.* (2009), "Return-to-Work Experiences: Prior to Receiving Vocational Services", **Disabil Rehabil**;31(24), pp.2013-22.